

učit (s. 141). V praxi dochází k tomu, že učitelé se snaží vyhnout enormnímu tlaku tím, že odcházejí na školy, které vykazují dobré výsledky. Paradoxně tak na „horších“ školách zůstávají „horší“ učitelé, ačkoli je prokázáno, že slabší žáci potřebují mnohem větší podporu ze strany učitelů, aby uspěli. Jones et al. rozhodně nepovažují testování za jediný důvod, proč učitelé odcházejí ze škol. Jedná se ovšem o důvod, jehož váha pravděpodobně narůstá. V České republice se již v současné době, kdy ještě povinné testování není zavedeno a kurikulární reforma se ve výuce nestačila plně projevit, mnohé školy potýkají s nedostatkem kvalifikovaných učitelů, a právem je tedy možné se obávat, že v souvislosti s testováním bude třeba podnikat kroky, jimiž se předejde odchodu učitelů ze škol.

Podle autorů měla publikace ilustrovat skutečnost, že nezamýšlené důsledky jsou příliš rozsáhlé, než aby je bylo možné ignorovat. Nejen v kontextu celoživotního učení není dobré, když testování vede studenty k tomu, že považují skóre v testech za cíl, a ve škole nejsou vedeni a motivováni k tomu, aby učení brali jako kontinuální a komplexní proces každého člověka. Toto ovšem v širším kontextu souvisí s diskusí o účelu vzdělávání, protože se ukazuje, jak různí aktéři (např. rodiče, žáci, zaměstnavatelé, učitelé) mají o účelu vzdělávání jiné představy. S tímto tvrzením nelze nesouhlasit, protože diskuse o koncepci vzdělávací politiky a dílčích otázkách není bohužel ani v ČR zatím dostatečná a často není jednoduché domýšlet si logiku některých zaváděných opatření.

Josef Basl

Poznámky

¹ Tento text vznikl s podporou výzkumných projektů MPSV 1J 005/04-DP2 a GA ČR 403/06/1241.

Danny Wildemeersch, Veerle Stroobants, Michal Bron Jr. (eds.):

Active Citizenship and Multiple Identities in Europe. A Learning Outlook

Frankfurt am Main, Peter Lang 2005, 338 s.

Diskuse o občanství, resp. aktivním občanství ve vztahu k politickým a ekonomickým stránkám procesů evropeizace a globalizace i ve vztahu k jiným otázkám, jako jsou občanská společnost, komunita, sociální soudržnost a sociální vylučování nebo tvorba individuálních a kolektivních identit, probíhají na poli společenských věd a politické filosofie velmi intenzivně již zhruba dvě desetiletí. To samé částečně – a s patrným zpožděním – platí i o akcentech politických dokumentů mezinárodních a nadnárodních organizací typu EU. Je ale pozoruhodné, že zatím byla jen okrajová pozornost věnována tématům, proč a jakými konkrétními cestami se lidé učí rolím aktivních občanů. Jaké jsou v této souvislosti možnosti a úkoly formálních i neformálních způsobů vzdělávání? Právě to je úkol, jehož se zhostily příspěvky přibližovaného sborníku. Sborník zakládá ediční řadu nakladatelství Peter Lang, nazvanou *European studies in lifelong learning and adult learning research*. Názvy obou projektů znějí nepochybně ambiciózně.

Ve své recenzi se pokusím zhodnotit, do jaké míry se probírané publikaci daří rozpracovat problematiku aktivního občanství a případně i jeho evropské dimenze v souvislosti se vzděláváním a učením dospělých. Jinými slovy řečeno, nakolik úspěšný byl pokus propojit teorii vzdělávání a spřízněné obory – hlavně sociologii a filozofii.

Kniha obsahuje devatenáct textů rozdělených do tří sekcí. Jak tomu v podobných případech zpravidla bývá, jedná se o celek poměrně nesourodý, přesněji vyjádřeno nedostatečně sevřený tematicky i z hlediska použité metody (objevuje se důraz na normativní rovinu nebo těžiště spočívá ve výzkumu). Většina autorů působí v anglicky mluvících zemích (především Británie), Skandinávií (Švédsko, Finsko) a Belgií, a tím pádem

z jejich prostředí vychází také většina diskusí. Objevují se ale i stati z bývalého východního bloku (Rusko, Rumunsko) a tzv. třetího světa (Brazílie). Převážná část z nich nahlíží na stav dnešní demokracie kriticky a zabývá se v této souvislosti otázkou, do jaké míry může vzdělávání přispět k pozitivním změnám ve společnosti. Vzhledem k rozsahu recenze není možné představit všechny příspěvky, vybírám proto jen několik z nich, které jsou podle mého názoru nejzajímavější a vymykají se rovněž svou úrovní. Je totiž nutné poznamenat, že příspěvky obsažené ve sborníku se od sebe liší i z hlediska kvality. Některé jako by nepřinášely příliš nového, omezují se buďto na shrnutí starších diskusí, nebo se sice pokoušejí o původní závěry, ale činí tak ke své škodě jen na malém prostoru.

Knihu otevírá esej Z. Baumana *An adventure named Europe*. Autor, jenž publikaci už jen svou proslulostí přináší určitý lesk, se v ní dotýká základních otázek hranic Evropy, Evropy jako kulturního fenoménu a podstaty evropské identity. Zmiňované otázky vyvolávají jen těžko překonatelné rozpaky. Bauman ukazuje, že právě nekončící hledání sebe sama a potýkání se s nejednoznačností jsou Evropě vlastní; to platí zvláště dnes, kdy Evropa zřetelně postrádá vlastní vizi. Zaměřuje se také na vztah Evropy, která se považuje za nositelku civilizace, ke zbytku světa, vůči němuž dlouhodobě pociťuje určitou nadřazenost. Evropa jako původce ideje modernizace nese odpovědnost za problematiku výsledky současné etapy modernizačního procesu. Je třeba upozornovat na silně negativní souvislosti globální migrace, ústupu od sociálního státu, nezodpovědnosti vůči ohroženým skupinám, stejně jako touhy po hledání vnějších i vnitřních nepřátel. Evropa se podle Baumana nemůže vyhnout zodpovědnosti za problém vztahu bohatých a chudých, jenž se od časů Marxových stal globálním, i za otázku samotného přežití lidstva, které je ohroženo dalšími krizemi (hlavně globální změnou klimatu).

Navazující příspěvky mají výrazně menší ambice, pokud jde o šíři a stupeň obec-

nosti řešených témat; větší důraz je v nich položen na otázky vzdělávání a učení. Například A. Bron v úvaze *Demos a ethnos in European citizenship: Possible connections and challenges for adult education* zkoumá dvě pojetí občanství z hlediska příslušnosti k politické a/nebo etnické komunitě. Vzdělávání dospělých se podle ní dlouhodobě orientovalo na politické chápání kategorie lidu, jež staví na homogenitě. Takový přístup přestal být udržitelný už pouze proto, že rostoucí imigrace ruší etnickou stejnorodost a má rovněž za následek existenci kategorie lidí, kteří jsou obyvateli země, aniž by současně byli jejich občany. Je třeba promýšlet vztah kultury a občanství, pro oblast vzdělávání dospělých z toho vyplývá dilema, zda sledovat podporu národních kultur, jak to nejenom na úrovni škol požadují státy, nebo se zaměřit na různost, jak je tomu zpravidla v případě nevládních organizací. V každém případě podle autorky nabývá na významu potřeba snižovat napětí mezi principy etnos a demos na národní i evropské úrovni.

Podobné otázky otevírají T. Steele a R. Taylor v textu *Citizenship and global chaos: Education, culture and revolution*. Kromě toho, že shrnují vývoj konceptu občanství od antického Řecka po současnost a zastavují se u K. Mannheim a jeho úvah o plánované demokracii a občanství jako prostředku podpory sociální soudržnosti, komentují vztah teorie liberalismu a multikulturního vzdělávání. Rozebírají mj. myšlenky politické filozofky M. Nussbaum. Ta stanovila tři požadavky na multikulturní vzdělávání. Jsou to za prvé zájem o druhé kultury, za druhé potřeba jejich kritického posouzení (stejně jako kultury vlastní) a konečně zájem o regionální aspekty s ohledem na rovinu globální.

V. Andreotti v příspěvku *Modernity, capitalism and colonialism and their effects on schooling, alterity and 'active citizen participation'* kritizuje ekonomizující koncept znalostní společnosti, který má přímý vliv na podobu vzdělávacích politik. Uvažování o lidském kapitálu spojené s představou vzdělání jako investice rozšiřuje dominantní ekonomický dis-

kurz a ignoruje širší přínosy vzdělání. Vzdělávání je redukováno na přípravu pro pracovní trh. Znalosti a jejich nositelé jsou utilitárně chápány coby ekonomické zdroje. Státy ve vleku takového přístupu jen těžko realizují reformy pro snížení reprodukce nerovností skrze školský systém. Jiný postřeh se týká skutečnosti, že složité příčiny neúspěchů ekonomik bývají zjednodušeně zdůvodňovány malým množstvím investic do oblasti vzdělávání. Autorka svou kritiku doprovází zdrženlivým výkladem možností aktivistického přístupu, jenž by chtěl využít vzdělávání jako prostředku sociální změny. Rovněž upozorňuje na problematičnost (jakkoli) hodnotově zaměřeného vzdělávání.

Za povšimnutí bezpochyby stojí stať R. van der Veena a J. Holforda nazvaná *A critical education perspective on localisation, governance and citizenship education*. Nabízí totiž provokující a přitom přesvědčivý pohled na současný posun důrazů v oblasti teorie demokratické vládnutí, jak se prosazuje v Evropě na úrovni států i samotné EU. Využívá mezinárodního srovnávacího výzkumu ETGACE z roku 2003, který se zaměřil na průběh životní historie více než stovky občanů zapojených do různých politických iniciativ. Předpoklad, že vzdělávání dospělých může sloužit k podpoře aktivního občanství u znevýhodněných skupin, je podle autorů nutné problematizovat. Reprodukce nerovností ve vzdělávání se totiž projevuje i v probírané oblasti. Vyšší schopnost a ochotu k politické participaci lze identifikovat u vzdělanějších a lépe situovaných vrstev. To platí i v případě netradičních způsobů politické angažovanosti. Čím větší participace a zapojení do organizací a hnutí, tím větší možnost učení. To je základ pro spirálu růstu nerovností. Okrajové skupiny ve společnosti mají málo reálných šancí skutečně vystupovat v roli aktivních občanů nesoucích odpovědnost za průběh vlastních biografii i podmínek, v nichž žijí, a zlepšovat tak své kompetence. Celá myšlenka aktivního občanství začíná připomínat ideologii, která zastírá realitu. Nutí jednotlivce zvykat si na nejistotu a přijímat výhradní

zodpovědnost za neúspěchy. Myšlenka aktivního občanství může sloužit k posílení sociální kontroly. Přílišný důraz na jednotlivce a lokální úroveň politického života odvádí pozornost od složité podmíněnosti jevů. Na jiné rovině, rovině teoretických diskusí o starých a nových podobách politické angažovanosti, přinesl výzkum zjištění o přetrvávajícím významu ideálů v politice (srov. teorie nových sociálních hnutí). Angažovanými občany se stávají lidé schopní nadchnout se pro ideály.

J. Crowther a I. Martin se zabývají několika aspekty vztahu mezi politikou, občanstvím a vzděláváním. Současná sociální změna je podle nich pobídkou k diskusi o podobách demokracie. Stále více se vynořuje otázka, jak znovu propojit občanství a demokracii. Dnešní společnosti čelí riziku redukce demokracie na manažerský způsob správy, který není ničím jiným než depolitizací, vyklizením veřejného prostoru ekonomice. Pod tlakem se ocitají i univerzity. Je otázkou, jak zachovat a využít jedinečný potenciál univerzit odvozený z velké míry jejich autonomie. Mimo školskou politiku státu je nutné sledovat i sféru občanské společnosti, jež nabízí možnosti pro učení se v přímé návaznosti na angažovanost při řešení konkrétních a lidem blízkých problémů.

Závěrečné poznámky se týkají knihy jako celku. Praxe aktivního občanství spjatého s učením se ve světle příspěvků obsažených ve sborníku jeví jako poměrně málo přehledné a přitom proměnlivé pole. Je ji možné nejlépe uchopit za pomoci multidisciplinárního přístupu a přínosem bývá opora ve výzkumech, které zohledňují perspektivu individuálních aktérů probíraných procesů. Jako nosná se jeví snaha představovat místně nebo jinak specifické skutečnosti se zřetelem na jejich případný evropský rozměr. Praxe aktivního občanství spjatého s učením je v některých příspěvcích podnětným způsobem diskutována v souvislosti s proměnami sociální a ekonomické politiky a rovněž v souvislosti s proměnami kultury. Otázka nerovností, jež je v dnešních sociálních vědách uznána za

ústřední problém, je plně relevantní i v souvislosti s aktivním občanstvím. Existuje hrozba, že se schopnost účinné reprezentace politických zájmů stane doménou lépe situovaných členů společnosti. Zde spočívá ústřed-

ní nejasnost vývoje vztahu mezi aktivním občanstvím a učením dospělých, na kterou sborník správně upozorňuje.

Martin Kopecký